

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN MALİYE POLİTİKALARINA ETKİSİ (1920-1938)*

Recep TEMEL**

Öz

Mustafa Kemal (ATATÜRK)'ün Milli Mücadele'nin baş askeri mimarı olduğu kadar, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin de baş mimarı olduğu bir gerçektir. Bu gerçekliğin 1920-1938 dönemi itibariyle mali politikalar ve özellikle bütçe ve vergi politikaları üzerindeki etkisi incelemeye değerdir. Bu sebeple dönemin bütçe ve vergi politikaları üzerinde Mustafa Kemal (ATATÜRK)'ün düşüncelerinin neden ve nasıl etki ettiği ve ne gibi sonuçlar doğurduğu, araştırmanın ana konusunu oluşturacaktır. Araştırmada, dönemin TBMM zabıtları ve dönemde görev yapmış hükümetlerin Hükümet Programları rehberlik yapmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Kemal Atatürk, Maliye, Bütçe Politikaları, Vergi Politikaları.

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'S EFFECT ON FINANCE POLICIES (1920-1938)

Abstract

Mustafa Kemal (ATATÜRK)'s National Struggle as head of the newly formed Republic of Turkey military architect of the State is also Chief Architect is a fact. This reality at the period 1920-1938, and especially the financial policies, the impact on the budget and tax policies are worth examining. For this reason, the budget and tax policies of the period, Mustafa Kemal (ATATÜRK)'s thoughts on why and how it affects the results of the research, such as domain and what is the main topic. During his period in PARLIAMENT he served in research and guidance programs of Governments.

Keywords: Mustafa Kemal Atatürk, Finance, The Budget Policy, Tax Policy.

GİRİŞ

Milli Mücadele'nin zaferle neticelenmesinde yüksek askeri kabiliyete sahip olan Mustafa Kemal (ATATÜRK)'ün orduyu sevk ve

---

* Bu çalışma "1918-1938 Tarihleri Arasında Türk Maliye Teşkilatı" isimli doktora tezinden türetilmiştir.

** Dr. Öğretim Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü. E-posta: recep.temel@bozok.edu.tr.

idaredede başarıları tartışılmazdır. Bununla birlikte 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyetin ilan edilmesiyle kurulan yeni devletin başı sıfatıyla Mustafa Kemal tek başına askerî zaferlerin emperyalist devletlere karşı üstünlük kurmada yeterli olmayacağına da bilincindedir. Bu bilincin doğal sonucu olarak askerî alanda kazanılan zaferler, siyasî ve iktisadî sahada kazanılacak başarılarla taçlandırılmak istenmiş, Milli Mücadele'nin başlangıcından itibaren genelde ekonomik, özelde malî konularda oldukça titiz davranılmıştır. Başta Mustafa Kemal olmak üzere yeni kurulan devletin kadrolarının Osmanlı Devleti'nin ekonomik/malî konulardaki (Duyun-ı Umumiye, Kapitülasyonlar) yetersizliği sebebiyle Batılı güçlerin vesayetine girişini tecrübe etmiş olmaları, bu titizliğin dozunu yükseltmiştir. Nitekim yeni kurulacak devletin takip edeceği iktisat siyasetinin belirlendiği İzmir İktisat Kongresi'nin açılış konuşmasında Mustafa Kemal, bu konudaki hassasiyetini hiç bir tevile mahal bırakmayacak açıklıkta ortaya koyacaktır.¹ Diğer taraftan, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin uluslararası bir hukukî varlık olarak tanınmasını sağlayan Lozan Antlaşması görüşmelerinde Türk delegasyonunu temsil eden İsmet İnönü'ye bizzat Mustafa Kemal tarafından verilen "hiçbir şekilde adli ve malî kapitülasyonların kabul edilmeyeceği" talimatı bu husustaki dirayeti perçinleyici mahiyettedir.

Bu çalışmada literatürde "Atatürk Dönemi" olarak isimlendirilen 1920-1938 tarih aralığında tercih edilen iktisat politikalarından ziyade, malî yapıyla doğrudan ilişkili bütçe düzenlemeleri ve vergi uygulamaları hakkında Mustafa Kemal'in yaklaşımları tespit edilmeye çalışılacaktır. Bunun için de Mustafa Kemal'in dönem boyunca Cumhurbaşkanı sıfatıyla gerçekleştirdiği TBMM açış konuşmaları TBMM tutanakları üzerinden takip edilecektir. Yine dönem boyunca Mustafa Kemal tarafından Başvekil (Başbakan) olarak atanan ve hükümeti kurmakla görevlendirilen şahsiyetlerin Hükümet Programlarında bütçe ve vergi uygulamalarına ilişkin yaptıkları açıklamalardan faydalanılacaktır.

1. MUSTAFA KEMAL (ATATÜRK)'ÜN TBMM AÇIŞ KONUŞMALARINDA MALİ YAPIYA İLİŞKİN DEĞERLENDİRMELERİ

Bir devletin gücü büyük ölçüde mali yapısının gücünden kaynaklanır. Mali yapının gücünü ortaya koyan en önemli belge ise

gelir ve gidere ilişkin bütün düzenlemeleri bünyesinde barındıran bütçe düzenlemesidir. Bütçenin tanımına dair literatürde farklı tanımlar yapılmaktadır. İsmail Türk bütçeyi “Devletin mali hayatının içinde cereyan ettiği mali çerçeve” (Türk, 1982:10) olarak tanımlarken Bedri Gürsoy, “Devletin ve diğer kamu tüzel kişilerinin gelecek belirli bir dönem içindeki gelir ve giderlerini tahmin eden ve bunların yürütülüp uygulanmasına izin veren hukuki bir tasarruf” (Gürsoy’dan Nakleden Tügen, 2008:3) olarak tanımlamaktadır. 1927 tarihli Muhasebe-i Umumiye Kanunu’nun 6. Maddesi bütçeyi “Devlet daire ve kurumlarının yıllık gelir ve gider tahminlerini gösteren ve bunların uygulanmasına ve yürütülmesine izin veren bir kanun” (Resmi Gazete, 1927:719) olarak tarif ederken, 2003 yılında bu kanunun yerine ikame olunan 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, 3. Maddesinin f bendinde bütçeyi “Belirli bir dönemdeki gelir ve gider tahminleri ile bunların uygulanmasına ilişkin hususları gösteren ve usulüne uygun olarak yürürlüğe konulan belge” (Resmi Gazete, 2003:8660) şeklinde tarif etmektedir.

23 Nisan 1920’de TBMM’nin açılışı ile başlayan süreç esasında, bütün kurum ve kuruluşlarıyla yeni bir devlet kurma sürecidir. Ülkenin işgalden kurtarılması için verilen askeri mücadele ve bununla birlikte ihtiyaç duyulan diğer kurum ve hizmetlerin oluşturulması ciddi düzeyde kaynak ihtiyacı doğurmuştur. Milli Mücadele döneminde gelir ve giderlerin yönetiminde son derece hassas olduğu ve özellikle kaynakların tedarikinde yerli kaynaklara itibar edildiği bilinmektedir. Bu hassasiyet, Mustafa Kemal’de Milli Mücadele’nin başlangıcından itibaren mevcuttur. Mücadelenin sivil anlamda örgütlenmesi ve işgallere karşı savaşın gerektirdiği mali kaynakların temini hususunda Sivas Kongresi’nde mandacı anlayışa karşı sergilenen tavır bunun kanıtıdır.

TBMM, ivedilikle ihtiyaç duyulan kaynakları tedarik etme anlamında ilk yasama faaliyetini vergilendirmeye ilişkin yapmıştır. İşgalin olmadığı alanlarda uygulanmak üzere daha önce 8 katına çıkartılması istenen Ağnam Resmi (Hayvanlar Vergisi)’nin mükelleflerin lehine olacak şekilde eskiden olduğu üzere dört kat olarak tahsil edilmesi yönünde tasarrufta bulunmuştur (Halaçlı, 2018:22-23; Kaldırmacı’dan nakleden Yüzgeç, 2006:80-81). Diğer taraftan Kuvay-ı Milliye’nin başta bağış ve yardımlarla, sonrasında teşkil edilen düzenli

ordunun ise TBMM tarafından “Tekâlif-i Milliye” ismiyle çıkarılan düzenlemeye bağılı olarak aynî ve nakdî vergilerle finanse edilmesi oldukça manidardır (Sürmeli, 1988:44).

1.1 Bütçe Politikaları Hakkındaki Değerlendirmeleri

Bütçeler, toplum ve devlet hayatındaki önemlerinden dolayı meclislerin en önemli işlevlerinden birisidir. “Bütçe Hakkı” olarak isimlendirilen bu işlevini meclis, bir yasama faaliyeti olarak icra eder ve bu yetkisini anayasadan alır. TBMM açıldıktan sonra hazırlanan 1921 Anayasası’nda “Bütçe Hakkı”na ilişkin bir düzenleme yoktur. Meclis; Hükümet Sistemi’nin geçerli olduğu bu dönemde gelir ve giderlere ilişkin düzenlemeler teknik anlamda “Bütçe Kanunları” ile değil de “Avans Kanunları” ile yapmıştır. Cumhuriyet döneminin ilk bütçesi 1924 yılı bütçesidir. Bu yıl bütçesinin anayasal dayanağı 20.04.1924 tarihinde kabul edilen 1924 Anayasası’dır. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte ilk olarak, 1924 Anayasası’nda bütçe ile ilgili düzenlemelere yer verilmiştir. Bu anayasada Umur-ı Maliye (Maliye İşleri, 95-101. Maddeler) başlıklı bir kısım oluşturulmuştur. Bu kısımda Bütçe Kanunu’nun ilgili yılda yürürlüğe konulabilmesi için belirlenen tarihlerde TBMM’ne sunulması gerektiği (95.Madde), bütçe haricinde harcama yapılamayacağı (96. Madde), bütçenin yıllık olacağı (97. Madde) Kesin Hesap Kanunu’nun hazırlanarak TBMM’ne sunulacağı (98. ve 99. Maddeler), devletin gelir ve giderlerinin Sayıştay tarafından denetleneceği ve Genel Uygunluk Bildirimi’nin Sayıştay tarafından ilgili tarihlerde TBMM’ne sunulacağı (100.ve 101. Maddeler) gibi düzenlemeler mevcuttur (Resmi Gazete, 1924).

1924 Anayasası’nın Cumhurbaşkanı’nın yetki ve sorumluluklarını düzenleyen “Yürütme” kısmındaki 36. Maddeyle getirilen düzenleme, bu tarihten sonra çıkarılacak olan bütçeler üzerinde Cumhurbaşkanı’nın etkisini gösterir mahiyettedir. “Cumhurbaşkanı her yıl Kasım ayında hükümetin geçen yıldaki çalışmaları ve giren yıl içinde alınması uygun görülen tedbirler hakkında bir söylev verir. Yahut söylevini Başbakanına okutur.” (Türkiye Cumhuriyeti 1924 Anayasası) şeklindeki düzenleme Cumhurbaşkanı sıfatıyla Mustafa Kemal tarafından kullanılmış² ve TBMM açış konuşmalarında hükümetlerin geçmiş ve gelecek yıl bütçe uygulamalarına ilişkin değerlendirmelerde (tespit ve öneri) bulunmuştur.

Mustafa Kemal'in 1923-1938 tarih aralığında gerçekleştirdiği TBMM açış konuşmalarında, mali yapıya ilişkin değerlendirmelerin önemli bir kısmı bütçenin nasıl olması lazım geldiğine ilişkindir. Özellikle yabancı ülkeler açısından ülkenin güvenilirliğinin bütçe sürecinin iyi yönetilmesinden geçtiğine olan inanç bu konudaki hassasiyeti zinde tutmuştur. Bu hassasiyet, kendisini bütçelerin denkliği ile iç ve dış borçların vadesinde ödenmesi konusunda somutlaştırmıştır. Zaman içerisinde bütçelerin ana özelliği haline dönüşen bu titizlik, "Denk Bütçe, Düzgün Ödeme" şeklinde ilkeleştirilmiştir.

Mustafa Kemal'in Milli Mücadele sürerken 1922 ve 1923 yılı TBMM açış konuşmalarında üzerine basa basa mali bağımsızlığa vurgu yapmış olması bu konuya atfettiği değeri göstermektedir. 1922 yılı TBMM'ni açış konuşmasında mali bağımsızlığa ve bunun için de bütçenin taşıdığı öneme vurgusu aşağıdaki şekilde olmuştur.

Bugünkü mücadelemizin amacı tam bağımsızlıktır. Bağımsızlığın tam sağlanabilmesi ise ancak mali bağımsızlık ile mümkündür. Bir devletin aslı bağımsızlıktan yoksun olunca o devletin bütün hayati bölümlerinde bağımsızlık sakat durumdadır. Çünkü her devlet organı ancak maliye ile yaşar. Mali bağımsızlığın korunması için ilk şart bütçenin ekonomik bünye ile uygunluğu ve denk olmasıdır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1922:2)

Mustafa Kemal, 1923 yılı TBMM açış konuşmasında dış ülkelere muhtaç olmadan, ülkenin kendi kaynaklarını kullanması gerektiğine ve milli bir siyaset olarak kaynakları tasarruflu kullanmanın önemine temas etmiştir. Mali yönetim anlayışının ise "halkı baskı altında tutmak ve rahatsız etmekten kaçınmakla birlikte mümkün olduğu kadar dışarıdan yardım istemeden ve çok fazla ihtiyaç duymadan, yeterli gelir sağlamak amacına dayandığını" (TBMM Zabıt Ceridesi, 1923:2) ifade etmiştir.

1924 yılı TBMM açış konuşmasında "Maliyemiz, düzenli, sağlam ve güvenli olma prensiplerini başarı ile uyguladı. Bir borçlanmaya ihtiyaç görmeden, iç borçları düzenli olarak ödemekteyiz. Dış borçlanmalara gelince, taahhütlerin yerine getirilmesi doğaldır." (TBMM Zabıt Ceridesi, 1924:1) sözleri Mustafa Kemal'in borçlanmaya karşı duyarlılığını göstermesi bakımından anlamlıdır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti yeni kurulma sürecinde olan bir devlet olması münasebetiyle kurumlarının oluşturulmasında zorluklar yaşamıştır. Oluşturulmaya çalışılan kurumların kendilerinden beklenen

görevleri yerine getirmede zorluklar yaşadığı da bir vakiadır. Bu çerçevede Cumhuriyetin ilk yıllarında arzulanmamış olmasına rağmen yaşanan zorluklar neticesinde bütçelerin denk kapatılmadığı olmuştur. Mustafa Kemal bu hususa 1926 yılı TBMM açış konuşmasında aşağıdaki şekilde temas etmiştir.

Geçen yılların açık bütçelerinin biriktirdiği zorluklara, Büyük Meclisin 1926 bütçesinde gerçek bir denge sağlamak için harcadığı çabalar ve hükümetçe mümkün olan tasarruf yapılması ile göğüs gerilebilmiştir. Gelecek bütçelerin, gerçek dengelerinin sağlanması için, geçen yıldan beri izlenen güvenli yola uyacak biçimde yapılacağını kuvvetle ümit ederim (TBMM Zabıt Ceridesi, 1926:2-6).

1927 yılında çıkarılan Muhasebe-i Umumiye Kanunu, bütçe disiplini sağlanması açısından önemli bir adımdır. Bu düzenlemeyle birlikte bütçe düzenlemesi dışında harcama yapılamayacağı ve gelirlerin hazineye toplanacağı kayıt altına alınmıştır. Bu düzenlemeyle sağlanan gelişme Mustafa Kemal'in 1928 yılı TBMM açış konuşmasına da yansımıştır.

Maliyemiz için son yıllarda özenerek gereğine inandığımız gerçek bütçe denkleğinin sonuçları ortadadır. Hazinesinin bağlantıları ve ödemeleri düzenli bir şekle girmiştir. Kullanma yönünden bütçenin dışında kalan eski yüklerin de bütçe içinde düşünülmüş olması yönündeki eğilimin gelişmesi, dalgalı borçların ödenme şeklinin düzenlenmesi, saptanması bu alanda yeni bir gelişme olacaktır. Dalgalı borçlar tam olarak size sunulduğu zaman Cumhuriyet maliyesinin durumunun ve geleceğinin ne kadar sağlam olduğu iyice anlaşılacaktır (TBMM Zabıt Ceridesi,928:2).

1929 yılı, Lozan Antlaşması gereği üstlenilen Osmanlı Devleti borçlarının iadesinin başladığı yıldır. Bu borç iadeleri, dönemin bütçelerine önemli ölçüde mali yük getirmiştir. Böyle olmakla birlikte dış borçların ödenmesinde bir titizlik sergilenmiştir. Bunun yanı sıra mali alanda ücretli memurların ücretlerinin düzenlenmesi, artırma-eksiltme kanununun çıkartılması, asker-sivil memurların emeklilik işlemlerine dair kanun tasarısının TBMM'ne sunulmuş olması, mali reform mahiyetinde adımlar olarak değerlendirilmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1929:2).

1929 yılı, aynı zamanda bütün dünya ülkelerinde etkisini gösterecek bir ekonomik krizin yaşandığı yıldır. Dünya Ekonomik Krizi olarak isimlendirilen bu kriz ABD'nde başlamış ve kısa bir süre içerisinde başta Avrupa ülkeleri olmak üzere diğer ülke ekonomilerinde

ve dolayısıyla mali yapılarında olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Dünya Ekonomik Krizi'nin Türk mali yapısına etkilerini Mustafa Kemal'in 1930-1935 yılları arasında yapmış olduğu TBMM açış konuşmalarında da görmek mümkündür.

Efendiler, özellikle tarımla ilgili ülkelerde duyulan dünya çapında bir ekonomik kriz vardır. Bu kriz doğal olarak bizim ülkemizi de etkilemiş ve ağırlığını hissettirmiştir.... Yıllardan beri alınan önlemlere önümüzdeki yıl daha geniş oranda ihtiyaç olacaktır. Çok tutumlu bir yönetim şeklinin resmi ve özel bütün işlemlerimize etkinliği olması gerekmektedir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1930:2).

Bu dönemde Türkiye bir tarım ülkesidir ve ihracat ürünlerinin çoğunluğunu ağırlıklı olarak tarım ürünleri oluşturmaktadır. Krizin etkisiyle uluslararası piyasalarda tarım ürünlerinin fiyatlarının gerilemesi ve ülkelerin, korumacı politikalar sebebiyle ithalatlarını sınırlandırmaları Türkiye'nin ihracat gelirlerinin gerilemesine sebep olmuştur. Bu şartlar altında Türk mali idaresinin müracaat ettiği yöntem topyekûn tasarruf tedbirlerine sarılmak ve bütçe denkliliğini sağlamaktır. 1931 yılı TBMM açış konuşmasında, "İçinde bulunduğumuz yılda, mali ve ekonomik genel bir krize karşı ulusların çetin bir sınav geçirmekte olmaları özel olarak dikkati çekmektedir. Bu sınavda Türk milleti, yaşamı, çalışmaları, az şeyle yetinmesi ve özverisi ile övgüye değer bir güç göstermektedir." (TBMM Zabıt Ceridesi, 1931:3), 1932 TBMM açış konuşmasında, "Ekonomik bunalım ise, uluslararası değişimin azalması ve daralması ile alanını genişletmiş ve etkisini artırmıştır... Muhakkak ki, dengeli bir bütçenin sağlanması, gelecek yıla yönelik endişelerimizin yine özü olacaktır." (TBMM Zabıt Ceridesi, 1932:3) tespitleri, bu durumu göstermektedir. 1933 yılı, krizin Türk maliyesindeki etkisinin çok açık görüldüğü yıl olmuştur. Nitekim bu durum 1933 yılının TBMM açış konuşmasına da yansımıştır.

Efendiler, dünyanın ekonomik durumu henüz düzelme yönünde fazla ümit vermemektedir. Mali durum, bu nedenle de büyük ilginizi çekecektir. Geçen yılki bütçe tahminlerinin gelir durumunun tamamen gerçekleşmiş olduğu anlaşılmıştır. Fakat içinde bulunduğumuz yıl gelirlerinin nasıl gerçekleşeceği konusunda, henüz karar verilecek kadar yeterli zaman geçmedi. Her halde bütçe dengesinin korunma ve sağlanması için yüksek heyetinizin her önlemi almaya özellikle önem vereceğine eminim. Açık bir bütçenin pek çok sakıncalarını iyi bilen Büyük Millet Meclisinin dengeli bütçe için kesin kararlı bulunması, Devletin mali ve hatta genel politikası için büyük güvencedir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1933:2).

1933 yılı, Türkiye’de sanayileşme yönünde adımların atıldığı yıldır. Devletçilik ilkesinin de sonucu olarak, ithal ikameci bir yaklaşımla yurt dışından ithal edilen ürünlerin ülkenin kendi imkânlarıyla yurt içinde üretilmesi için fabrikalar açılmaya başlanmıştır. İhtiyaç duyulan fabrikaların belli bir plan dâhilinde inşa edilmesi ve hizmete açılması için de 1. Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlanmış ve 1934 yılında yürürlüğe konulmuştur.³ Bu durum Mustafa Kemal’in 1934 yılı TBMM açış konuşmasında şu şekilde karşılık bulmuştur.

Arkadaşlar, ülkenin ekonomik durumunu kuvvetlendirerek geliştirmek en önde tuttuğumuz işler arasındadır. Onun için sanayi programımızı durmadan yürütmekteyiz. Tasarlanan fabrikalardan çoğunun temelleri atılmıştır. Hepsinin kurulup işletilmesi için bilimsel ve mali gerekler yerine getirilmiştir. Ülkenin en belirgin eksikliğini giderecek olan bu fabrikaları çok geçmeden kurup işletmek, hükümetin en önde göreceği işlerden olacaktır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1934:4).

1935 yılı ve takip eden yıllar, Dünya Ekonomik Krizi’nin Türk maliyesi üzerindeki etkilerinin kalktığı yıllardır. Buna bağlı olarak mali yapıda vergi indirimlerine ilişkin düzenlemeler yapılmıştır. Bu indirimler sebebiyle katlanılan maliyetin Hazinece karşılanabilmiş olunması, Mustafa Kemal tarafından ülkenin ekonomik gücünün yüksekliğinin belgesi olarak değerlendirilmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1935:2). Diğer taraftan TBMM’nin mali yapıda dengeli gidişe özel önem vermesi, tahmin edilen gelirlere daha fazla gelir elde edilmesine sebep olmuş, bu durum da maliye alanında olumlu ve verimli bir durumun göstergesi olarak okunmuştur (TBMM Zabıt Ceridesi, 1936:5).

1937 yılı TBMM açış konusu Mustafa Kemal’in bizzat yapmış olduğu son açış konuşmasıdır. Diğerlerine göre daha uzun olan bu açış konuşmasında Mustafa Kemal önce Türk ekonomisinin geldiği durumu genel olarak özetlemiş ve ardından Cumhuriyet Türkiye’sinin mali yapısının ilkelerini ortaya koymuştur.

Cumhuriyet bütçelerinin beliren ve daima güçlenmesi gereken ortak özellikleri yalnız denk oluşları değil, aynı zamanda, koruyucu, kurucu ve verici işlere her seferinde daha fazla pay ayırmakta olmalarıdır. Bu politikamızın, milli faaliyet üzerinde derhal yaratmaya başladığı etki ile bütçe tahmin rakamlarımız, yalnız gerçekleşmekle kalmamış, her zaman fazlası ile kapanmaya başlamıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1937:3).

Burada dikkat çeken yalnız bütçelerin fazla vermesi özelliği değil aynı zamanda bütçenin mali fonksiyonunun yanı sıra iktisadi ve sosyal fonksiyonlarının da işlevsel hale getirildiği veya bir başka ifadeyle “Fonksiyonel Maliye Anlayışı”nın mali yapıda esas alındığıdır. Yine bu konuda üzerinde durulan önemli bir husus bütçenin ödemeler konusunda gösterdiği başarıya bağlı olarak devletin saygınlığının korunması ve bunun bütçenin temel ilkelerinden birisi haline getirilmesidir.

Her türlü mali yükümlülüklerimizi günü gününe yerine getirerek, Devlet saygınlığını korumak ve mali sermaye ve hisseleri koruma ve destekleme işlemleri konusunda da bütün önlemleri alarak bu hususta dikkatli bulunmak, ilkemiz olacaktır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1937:3).

1938 yılı Mustafa Kemal’in gerçekleştirdiği son TBMM açış konuşmasıdır. Konuşma daha öncekilerde olduğu üzere Mustafa Kemal tarafından bizzat yapılamamış, rahatsızlığı sebebiyle Başbakan Celal Bayar tarafından okunmuştur. Okunan metinde Mustafa Kemal’in kendi döneminin maliye politikalarını aşağıda olduğu şekilde bir paragrafta özetlediği görülmektedir.

Maliyemizde denk bütçe, sağlam ödeme, vergi sistemlerini mükellef yararına iyileştirme, hafifletirme ve milli paranın istikrarını koruma prensipleri tam bir bağlılık ve başarı ile izlenmekte ve uygulanmaktadır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1938:3).

1.2 Vergi Politikaları Hakkındaki Değerlendirmeleri

Vergi, kamu gelirleri içerisinde en önemli yekûn teşkil eden kaynaktır. Kamu giderlerini karşılamak için, devletin tek taraflı belirlediği oranlar üzerinden ve somut karşılık olmaksızın zora dayalı olarak tahsil edilen parasal ödemeleri ifade eden vergi, egemenlik yetkisine dayalı olarak tahsil edilir (Bilici, 2008:11). 23 Nisan 1920 tarihinde, TBMM’nin açılmasıyla birlikte egemenlik yetkisi, TBMM tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Bunun tezahürü olarak, ilk kanuni düzenleme de vergiye ilişkindir (Agnam Vergisi). 1921 Anayasası’nda vergi ve vergilendirmeye ilişkin açık bir düzenleme yoktur. 1921 Anayasası hükümleri çerçevesinde TBMM, 1921 yılı Ağustos ayında çıkarttığı “Başkomutanlık Kanunu”yla yetkilerini 3 aylığına Mustafa Kemal’e devretmiştir. Mustafa Kemal de, vergilendirme yetkisine dayanarak düzenli ordunun ihtiyacı olan kaynakları tedarik etmek amacıyla Tekâlif-i Milliye Emirleri (Ulusal

Yükümlülük Emirleri) adı verilen, vatandaşlara aynı vergi ödeme ve bir takım hizmetleri ifa etme yükümlülükleri öngören düzenlemeleri yapmıştır (Akyazan, 2009:5).

1924 Anayasası'nda, Umur-ı Maliye (Maliye İşleri, 95.-101.Maddeler Arası) başlığını taşıyan ayrı bir bölüm vardır. Lakin vergi ve vergilendirmeye ilişkin konular bu bölümde değil, "Türklerin Kamu Hakkı" başlıklı bölümde (5.Bölüm) ve iki madde (84 ve 85. Maddeler) olarak ve aşağıdaki gibi düzenlenmiştir.

84.Madde: Vergi, Devletin genel giderleri için, halkın pay vermesi demektir.

Bu esaslara aykırı olarak gerçek veya tüzel kişiler tarafından veya onlar adına resimler, ondalık alınması ve başka yüklemeler yapılması yasaktır. 85.Madde: Vergiler ancak kanunla salınır ve alınır. Devletçe, illerin özel idarelerince ve belediyelerce alına gelmekte olan resimler ve yüklemeler, kanunları yapılmaya kadar alınabilir (Türkiye Cumhuriyeti 1924 Anayasası).

Henüz Cumhuriyet ilan edilmeden önce, Mustafa Kemal başta olmak üzere yönetici kadrolar ülkenin kendi kaynaklarıyla idare edilmesinin lüzumuna inanmışlardır. Bu durum 1922 yılı TBMM açış konuşmasında açık bir şekilde ortaya konmuştur.

Efendiler, milli prensibimiz tutum olmalıdır. Bundan dolayı mali yöntemimiz, halkın baskı altında tutulup ezilmesinden kaçınmakla birlikte elden geldiğince dışarıya ihtiyaç göstermeden ve gereğinden çok harcamadan mevcut gelire yetinmek prensibine dayanmaktadır. Şimdiki durumda yararlanılamayan gelir kaynaklarından yararlanmak ve halkın vergi yükünü azaltmak için bazı maddeler üzerinde tekel konulması gerekmektedir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1922:2).

Bu dönemde, bir taraftan ülkenin kendi gelir kaynaklarıyla yönetilmesi zorunluluğuna vurgu yapılırken diğer taraftan vatandaşların, özellikle köylü ve çiftçilerin uzun yıllardır altında ezildikleri vergilere bir düzenleme getirilmesi hassasiyeti de ihmal edilmemiştir.

İhtiyaç içinde bulunmamıza karşılık, ülkemizin üretimini sağlayan köylü ve çiftçiyi korumak için alınmakta olan koyun vergisi üç kat indirilmiş ve daha önce önemli ihtiyaçlar için bütün maaş alanlardan kesilmiş olan yüzde yirmilerin geri ödenmesi ile devlet hizmetinde bulunanların geçim sıkıntılarının giderilmesine çalışılmıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1923:2).

Yine bu dönemde yukarıdakilerin haricinde mükelleflere bazı kolaylıklar yapılmaya çalışılmıştır. Mustafa Kemal'in beyanlarından bunların, düşmandan kurtarılan bölgelerde inşaat faaliyetini kolaylaştırmak ve teşvik etmek maksadıyla bu bölgelerdeki inşaatlara 5 yıllığına muafiyet getirilmesi; Emlak, Arazi ve Gelir Vergisi gibi vergilerin miktarının belirlenmesi amacıyla işyerlerinin sayılmasının, Sayım Kanunu çerçevesinde hazırlanan Genel Sayım Tüzüğü'ne göre yapılması; hepsinden önemlisi ülkenin sanayisi ve ticaret hayatı için özel önem taşıyan Gelir Vergisi'nin yeniden ve düzeltilerek çıkartılması şeklindeki düzenlemeler olduğu anlaşılmaktadır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1923:2).

Mustafa Kemal, 1924 yılı TBMM açış konuşmasında TBMM'nin ilk olarak Sayım Vergisi'nde yaptığı düzenlemenin halkı rahatlattığına temas etmiştir. Bunun da ötesinde bir yıl içerisinde Cumhuriyet idaresinin, Orta Çağ'dan bu tarafa bilhassa çiftçileri mağdur etmiş bulunan Aşar Vergisi'nin kaldırılmasını teklif edecek güce ulaşmasını mali açıdan sevinilecek ve övünülecek bir durum olarak değerlendirmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1924:2).

17 Şubat 1925 tarihinde Aşar Vergisi⁴ kaldırılmıştır. Aşar Vergisi'nin kaldırılması yönünde karar ilk defa İzmir İktisat Kongresi'nde alınmıştır. Aşar Vergisi'nin kaldırılmasıyla birlikte 1924 bütçesi gelirlerinin 27,5 milyon liralık kısmını oluşturan bir gelirden (Pelin'den nakleden Palamut, 1984:77) vazgeçilmiştir. Bütçenin 1/4'üne tekabül eden bir vergi gelirden feragat etmek kamu hizmetlerinin finansmanı açısından önemli bir sorundur.⁵ Gelirlerde meydana gelen azalmayı telafi etmek için yeni vergi düzenlemelerine ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyacı ve bunun karşılanması konusunda dikkat edilmesi gereken hususları Mustafa Kemal 1925 yılı TBMM açış konuşmasında şu şekilde özetlemiştir.

Ulusun ekonomik gelişmesine engel olan mali güçlüklerin giderilmesi ve vergilerin yerinde ve adalet ile dağıtılması yolundaki mali reformların sürdürülmesi gereklidir. Diğer yandan devletin şimdye kadar açıkladığı genel gereksinmelerini sağlayacak imkânlar bulmak gerekir. Devletin durumu ve imarı ve yeniden kurulma düşüncelerimiz doğal olarak vatandaşlara birtakım görevler ve özveriler yüklemektedir. Ülkemizin ve ulusumuzun bu günkü ekonomik durumu ve sosyal düzeyi, Devletin korunması ve ülkenin bayındırlığının sağlanması ve vatandaşların refah ve mutluluğu için daha çok imkân sağlanmasına bilimsel açıdan uygundur. Bu olumlu gerçekten esinlenmekte olan yüce Meclisin akla uygun kaynakları

bulup gerekli araçları sağlayacağına inanıyorum (TBMM Zabıt Ceridesi, 1925:7).

Aşar Vergisi'nin kaldırılmasının doğurduğu açık doğal olarak yeni vergilerin ikame edilmesiyle telafi edilmeye çalışılmıştır. Bu vergilerin uygulanmasında getiri bakımından olumlu belirtiler olmakla birlikte toplanma esas ve usullerinde şikâyetlere konu olduğu ve bunların düzeltilmesi gerektiği 1926 yılı TBMM açış konuşmasında özellikle işlenmiştir. Tüketim Vergisi'nin ticari/ekonomik işlemlere zarar vermeyecek ve halkı rahatsız etmeyecek şekilde sokulması; Gelir Vergisi'nde ticaret ve ekonominin gerektirdiği hususların göz önünde bulundurulması; Götürü Vergi'nin daha basit ve kolay alınabilir hale getirilmesinin zorunluluğu somut olarak vurgulanmıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1926:2).

1927, 1928 ve 1929 yılları, TBMM açış konuşmalarında Mustafa Kemal, vergiler ve vergi uygulamalarına ilişkin herhangi bir değerlendirmede bulunmamıştır. 1929 yılı sonunda başlayan Dünya Ekonomik Krizi'nin etkilerinin hissedilmeye başlamasıyla birlikte Mustafa Kemal, 1930 yılı TBMM açış konuşmasında; “Vergi uygulamalarında yapılan reformlarla hem ödeyenlere kolaylık sağlanacağı hem de ekonomik kolaylıklar sağlanacağı” (TBMM Zabıt Ceridesi, 1930:2) yönünde genel bir değerlendirmeye yetinmiştir.

Dünya Ekonomik Krizi'nin etkileri, Türk maliyesinde yoğun olarak 1930-1935 aralığında kendisini hissettirmiştir. Özellikle krize bağlı olarak azalan ihracat gelirleri doğal olarak vergi gelirlerinde hatırı sayılır miktarda azalmalara sebep olmuştur. Alternatif kaynak bulmada zorlanan dönemin hükümetleri bir taraftan tasarruf tedbirlerini sıkı bir şekilde uygulamak ve gelir kadar harcama yapmak gibi mali politikaların yanı sıra oluşan gelir açıklarını yeni vergiler ihdas etmek suretiyle telafi etmek yoluna gitmişlerdir. Azalan gelirleri telafi etmek için bu dönem aralığında yürürlüğe konulan üç temel vergi vardır. Bunlar İktisadi Buhran Vergisi ve Muvazene Vergisi, Hava Kuvvetlerine Yardım Vergisi'dir. 1931, 1932, 1933 ve 1934 yılları TBMM açış konuşmalarında, Mustafa Kemal'in vergilere ve vergilendirme süreçlerine ilişkin değerlendirme yapmadığı dikkati çekmektedir. Türk ekonomisi/maliyesinde krizin etkisinin ortadan kalmasını takiben 1935 yılı TBMM açış konuşmasında dönemin vergi uygulamalarına temas edilmiş ve aşağıdaki açıklamalar yapılmıştır.

Maliyede, geçen yıl, cesaretle aldığımız önlemlerin ne kadar yerinde olduğu belli olmuştur. Tuz ve şeker fiyatlarının düşürülmesi, halkı sevindirmiş ve tüketimi artırmıştır. Bu yıl, başka konularda da bu yönde önlemler alacaksınız. Hayvan Vergisi'nde ve bina değerlerinde indirim faydalı olacaktır. Arazi ve Yapı vergilerinin Özel İdarelere devri önemli reformlardan sayılacaktır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1935:2).

Mustafa Kemal, 1936 yılı TBMM açış konuşmasında, yine vergilerde yapılan indirimlere temas etmiş ve 1935 yılında yapılan vergi indirimlerinin yanı sıra petrol ve türevleri üzerinden alınan vergilerde de indirim yapılmasını TBMM'nden talep etmiştir. Ayrıca vergilerin toplanması usullerinde yapılacak yeni düzenlemelerin vatandaşı memnun edeceğini vurgulamış; vatandaşın da Hazine'ye karşı ödevlerinin bilincine varması için yapılacak çalışmalara yorulmadan devam edilmesi gerektiğinin altını çizmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1936:4).

1937 yılı TBMM açış konuşması, etraflı bir konuşmadır. Bu konuşmada, vergi meselelerine ayrıntılı bir şekilde değinilmiştir. İlk olarak, vergi gelirlerinin artırılması için yeni vergiler konulması yerine tam aksine, var olan vergilerin uygulanmasına ve bunların toplanması usullerinde düzenlemeler yapılmasına işaret edilmiştir. İkinci olarak, Hayvan, Tuz, Şeker, Çimento, Petrol, Benzin, Elektrik ve hammadde resim ve vergilerinde her biri % 30 - 50 oranlarında gerçekleştirilen vergi indirimlerinin, vergi yükünün azaltılması, üretimin özendirilmesi yönünden vatandaş ve ülke için olumlu ve hayırlı sonuçlar doğurduğu vurgulanmıştır. Üçüncü olarak, Hayvan Vergisi, Buhran ve Denge Vergileri üzerinde de araştırmalar yapılarak, bütçe dengesi temelini bozmayacak biçimde bunların giderek azaltılması için önlemlerin düşünülmesi TBMM'nden istenmiştir. Dördüncü olarak, Türkiye'de bulunmayan hammaddelerin ve ihracat ürünlerinin, üretim maliyetini arttırıcı ve dış ülkelerin malları ile rekabeti güçleştirici her çeşit vergi ve resimlerin kaldırılması gerekliliği belirtilmiştir. Beşinci olarak, Hazine'nin çıkarı ile kanunun mükelleflere yüklediği sorumluluk arasında denge kurmanın Cumhuriyet rejiminin en temel ilkesi olduğu kayıt altına alınmıştır. Son olarak, mali konularda karar alınırken göz önünde bulundurulması gereken husus aşağıdaki ifadelerle perçinlenmiştir.

Herhangi bir mali karar alırken, ilk göz önünde bulundurmamız gerekli olan konu, milli faaliyet ve milli üretim, yani verginin bizzat

ana kaynağı üzerinde yapacağı etkiler olmalıdır. Maliye memurları da İçişleri memurları gibi, halkla sürekli ilişkisi olan kuruluşlardır. Bunların da halk ile ilişkilerinde halk için çalışan bir halk hükümetinin tabii niteliği olan, çok fazla dikkat ve ilgi göstermek ve en fazla güven ve inan vermek ilkelerinin gelişmesine özellikle özen göstermek gereklidir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1937:3).

Mustafa Kemal'in rahatsızlığı sebebiyle Başbakan sıfatıyla Celal Bayar tarafından okunan 1938 yılı TBMM açış konuşmasında da önceki yıllarda olduğu gibi öncelikle vergi indirimlerine devam edilmesinden bahsedilmiştir. Ayrıca önceki açış konuşmalarında da üzerinde durulan vergilerin tarhiyat ve toplanma usullerinin düzeltilmesi; uygulamada birlik ve sadelik sağlanması gibi konuları düzenleyecek kanun tasarısının bir an önce TBMM'nden çıkarılması istenmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1938: 4).

2. HÜKÜMET PROGRAMLARINDAKİ DEĞERLENDİRMELER

“Hükümet Programı”, bir parlamento terimidir. Yürütme organının ulusal ve uluslararası konulara yaklaşımının ana çizgilerini taşır ve görev süresince uygulamayı amaçladığı temel politikaları içerir.⁶ 23 Nisan 1920 tarihinden TBMM'nin açılışına kadar olan dönemde, ilk olarak Muvakkat İcra Encümenleri Heyeti şeklinde sonrasında da dört ayrı İcra Vekilleri Heyeti⁷ olmak üzere beş hükümet görev yapmıştır. I. İcra Vekilleri Heyeti'nin Hükümet Programı, Maarif Vekili (Milli Eğitim Bakanı) Rıza Nur tarafından okunmuştur. Maliye ile ilgili bölümde “Mali cihattan maksadın ülke ekonomisini, halkın refah ve saadetini sağlayıcı, düşmanların baskı ve tecavüzlerini kırıcı düzeyde tutmak” (TBMM Zabıt Ceridesi, 1920:) olduğu belirtilmiştir. II. İcra Vekilleri Heyeti, TBMM'ne Hükümet Programı sunmamış, III. İcra Vekilleri Heyeti'ni temsilen Hüseyin Rauf (Orbay), yaptığı konuşmada mali yapıya ilişkin bir değerlendirme yapmamıştır. Ali Fethi (Okyar) Bey'in Başvekil (Başbakan) olduğu IV. İcra Vekilleri Heyeti'nin Hükümet Programı'nda mali meselelere ayrıntılı olarak temas edilmiş hem bütçe hem de vergiler konusunda hükümetin düşünceleri TBMM üyeleriyle paylaşılmıştır.

A. Fethi Bey, takdim ettiği Hükümet Programı'nda, her türlü ıslahata teşebbüs etmeden evvel, mali meselelere odaklanması, teşebbüslerin bütçe çerçevesinde yapılması ve bütçenin de denk olması gerektiğinin altını çizmiştir. A. Fethi Bey'deki bu duyarlılık, geçmiş

dönemlerde mali meselelere önem verilmemesinden, devletin bütçesiz idare edilmesinden, devlet gelirlerinin gelişi güzel harcanmasından, gelire göre yapılmayan harcamalar sebebiyle oluşan açıkların borçla kapatılmasından ve bu borçların faizlerinin de yeni nesilleri ağır bir mali külfete sokmuş olmasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Bütçe konusunda “Denk Bütçe” anlayışı, bunun için de bütün bakanlıkların tasarruflu hareket etmesi sağlanacaktır. Vergiler konusunda da özellikle çiftçileri mağdur ettiği düşünülen Aşar Vergisi'nin oranında indirim ve bu verginin toplanması usullerinde kolaylıklar yapılacaktır. İndirimden kaynaklanacak vergi kaybı dolaylı vergilerle telafi edilecek ve yine Temettü Vergisi'ndeki adaletsizliklerin giderilmesi (kapsamının genişletilmesi, muafiyet ve istisnalarının yeniden düzenlenmesi gibi) yönünde çalışmalar öngörülmektedir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1923:419-428).

Cumhuriyetin ilanından sonra Mustafa Kemal'in sağlığında toplam dokuz hükümet görev yapmıştır. 22.11.1924-03.03.1925 tarihleri arasında görev yapan A. Fethi Bey'in kurduğu hükümet ile 01.11.1937-11.11.1938 tarihleri arasında Celal Bayar tarafından kurulan hükümet hariç kalan dönemde toplam yedi hükümet görev yapmış ve bunların hepsi İsmet Bey (İnönü) tarafından kurulmuştur.

30.10.1923-06.03.1924 ve 06.03.1924-22.11.1924 tarihleri arasında görev yapan I.ve II. İnönü Hükümetlerinin, Hükümet Programlarında, mali meselelere temas edilmemiştir. Bu hükümetler sonrasında A. Fethi Bey tarafından kurulan ve 22.11.1924-03.03.1925 döneminde görev yapmış olan Okyar Hükümeti'nin Hükümet Programı'nda devletin bütün hizmet alanlarında izlenecek siyasete ilişkin ayrı ayrı başlıklar altında bilgi verilmiştir. Aynı şekilde “Maliye” başlığı altında da takip edilmesi düşünülen mali siyasetin temel hususları nakledilmiştir. Aslında Başvekil A. Fethi Bey'in takdim ettiği Hükümet Programı'ndaki mali siyaset, Cumhuriyetin ilanından önce yine A. Fethi Bey tarafından oluşturulan IV. İcra Vekilleri Heyeti'nin programından farklı değildir. Zira burada da A. Fethi Bey ısrarla mali siyasette tasarrufun esas olduğu, vergi idaresi ile vergi toplanma usullerinin mükellefleri mağdur, hazineyi zarar ettirici tarzda olamaması gerektiği, Aşar Vergisi'nin⁸ kaldırılması yönündeki çalışmaların takip edildiği, iç-dış borçların düzenli ödenmesi suretiyle mali itibarın yüksek tutulacağı, Reji İdaresi'nin kaldırılacağı, hukuki

işlemlerin Orta Çağ'dan kalma usullerle istenilen tarzda yürütülemeyeceği ve bu konuda kayıt ve işlemlerin ıslah ve yeniden düzenlenmesi yönünde adımlar atılacağı şeklinde bilgiler vermiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1923:398-399).

03.03.1925-01.11.1927 tarihleri arasında görev yapan III. İnönü Hükümeti'nin Hükümet Programı'nda, mali meselelerle ilgili takip edilecek siyasete ilişkin değerlendirme yapılmazken, 01.11.1927-27.09.1930 döneminde görev yapan IV. İnönü Hükümeti'nin Hükümet Programı'nı takdim eden Başvekil İsmet Bey, mali meselelere hazırlanacak yeni sene bütçesinde yer verileceğini, gerçek gelirlere dayalı bir bütçenin hazırlanması için çok çalıştıklarını ve bu konuda TBMM'nden destek istediklerini aşağıdaki gibi ifade etmiştir.⁹

Muhterem efendilerim, yeni sene bütçesinde bütün bu tasavvuratımızın ifadesini bulacaksınız. Bütçenin hakiki varidata istinat etmesi için biz çok gayret ve dikkat sarf ettik Büyük Meclisin hakiki bir bütçe vücuda getirmek için kendisi bizzat emin oluncaya kadar takayyüt ve muzaharet göstermesine bilhassa arzı ihtiyaç ederiz (TBMM Zabıt Ceridesi, 1927:123-24)

V. (27.09.1930-04.05.1931) ve VI. (04.05.1931-01.03.1935) İnönü Hükümetleri dönemi, 1929 Dünya Ekonomik Krizinin etkilerinin Türk ekonomisi ve de maliyesi üzerinde etkisinin yaşandığı yıllardır. Krizin etkilerini azaltmak ve hatta ortadan kaldırmak için hükümetler mali alanda özel tedbirler almışlardır. Sekiz ay kadar sürecek V. İnönü Hükümeti'nin Hükümet Programı'nın takdiminde İsmet Bey, mali meselelerde takip edilecek siyaset hakkında şu bilgileri vermiştir.

Malî siyasetimiz, bütçe muvazenesine müstenit tasarrufkârane bir siyasettir. Vergilerin ıslah ve tekâmülü yolunda senelerden beri sebatkârane devam eden tekayyüdat bizim mesuliyetimiz zamanında da vasi tatbikata zemin olacaktır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1930:35).

Vergiler konusunda da tek tek vergi isimleri zikredilerek (Arazi Vergisi, Müsakkafat Vergisi, Belediye Resimleri, Kazanç Vergisi, Sayım Vergisi, Veraset ve İntikal Vergisi, Muamele Vergisi) bu vergilerde ne gibi tadilat öngördükleri özetlenmiştir. Bununla birlikte Hazinesinin kudret ve intizamını korumak için, TBMM'nin yeni bir kanun ile değiştirmedeği kanunların yüklediği mükellefiyetlerin titizlikle takip edileceğinin ve vergilerin toplanması hususunda bir tereddüde mahal verilmeyeceğinin altı çizilmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1930:35).

Bu dönemde TBMM’nde ikinci bir siyasi parti olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası da bulunmaktadır. A. Fethi Bey tarafından kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası, V. İnönü Hükümeti’nin Hükümet Programı’nda öngördüğü siyaseti eleştirmiştir.¹⁰ Eleştirilerin merkezinde de Hükümetin geçmişten bu tarafa yürüttüğü ekonomik ve mali politikalar yer almıştır.

Hakikat şudur efendiler: Halk malî ve iktisadî sıkıntıda. Vergiler halkın tediye kabiliyeti ile mütenasip değildir. Bir takım esassız dedikodularla vakit gaip edeceğimize derhal halkın dertlerine mümkün olduğu kadar çare bulmağa çalışmalıyız (TBMM Zabıt Ceridesi, 1930:37).

A. Fethi Bey, Hükümeti, mali yapıyı fiiliyatta karşılığı olmayan yaldızlı sözlerle idare etmekle de eleştirmiş ve iktisadi sıkıntıların sebebini bu yaklaşıma bağlamıştır. Öyle ki bu yaklaşımın sonucu olarak, gerekli incelemeler yapılmadan vergi kanunlarının çıkarılıp uygulandığını, bu uygulamaların sonucunda ticaret, ziraat ve sanayi alanında şikâyetlerin yoğunlaşması üzerine bunların değiştirildiğini ileri sürmüştür (TBMM Zabıt Ceridesi, 1930:40).

Hükümetin Dünya Ekonomik Krizinden etkilendiği yıllar, 1930-1935 yılları arası olarak kabul edilebilir. Bu dönemde icra mevkiinde olan hükümet, VI. İnönü Hükümeti (04.05.1931-01.03.1935)’dir. Krizin, ihracat gelirlerinde meydana getirdiği azalmaya bağlı olarak kamu gelirlerinde sebep olduğu azalma kamu hizmetlerinin finansmanında büyük zorluklar meydana getirmiştir. Buna bağlı olarak dönemin hükümeti ilk çare olarak kamu harcamalarında tasarrufa gitmeyi öngörmüş ve bu durum Hükümet Programı’nda şu şekilde yer almıştır.

Bilirsiniz ki satış fiyatlarının beynelmilel pazarlarda süratle tenezzülü her memleket gibi bizi de müteessir etmiştir. Memleketin ihtiyatlı ve mahsullerinin çeşitli olması sayesinde bizim buhrana mukavemetimiz daha ümit bahş ve kudretli bir mahiyettedir... Bu sebeple en büyük tedbir olarak bütçede tasarrufatı, tasavvuru geçen bir azamî dereceye çıkardık (TBMM Zabıt Ceridesi, 1931:22).

Krizin etkilerini azaltmak için alınan tasarruf tedbirlerinin yanı sıra kaynak ihtiyacının karşılanması için yeni vergiler ihdas edilmiştir. Her ne kadar Hükümet Programı’nda cari vergilerin uygulama esas ve usullerinde değişiklik yapılmasına ilişkin ıslahatı içeren kanunların TBMM’ne takdim edildiği yönünde (TBMM Zabıt Ceridesi, 1931:23)

değerlendirmeler yapılmış olsa bile, bütçe açıklarının telafi edilmesi maksadıyla 1932 yılı itibariyle İktisadi Buhran Vergisi ve Muvazene Vergisi adıyla yeni vergiler de çıkartılmıştır.

1934 yılı itibariyle uygulanmaya başlanan 1. Beş Yıllık Sanayi Planı çerçevesinde ithal ikameci bir anlayışla birçok sanayi tesisi Türkiye'nin değişik bölgelerinde inşa edilmiş ve faaliyete başlamıştır. 1935 yılı itibariyle de Dünya Ekonomik Krizinin etkileri oldukça azalmış ve bütçe dengeleri tesis edilebilmiştir. Bu iyileşmeye bağlı olarak VII. İnönü Hükümeti (01.03.1935-01.11.1937) Hükümet Programı'nda, bir taraftan ülkede üretilen şeker, çimento, kömür gibi sanayi ürünlerinin tüketimini arttırmak, diğer yandan da vatandaşlara kolaylık sağlamak için bu ürünlerin fiyatlarında vatandaşlar lehine düzenlemeler yapmayı taahhüt etmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1935:27).

Uzun süren İnönü Hükümetlerinden sonra I. Bayar Hükümeti (01.11.1937-11.11.1938) İzmir Milletvekili Celal Bayar tarafından kurulmuştur. Celal Bayar, Hükümet Programını TBMM'ne takdiminde devlet hayatında maliyeyi toplumun nabzına benzetmiştir. Bayar'a göre fertlerin kendi aralarında taahhütlerine sadık kalmamaları nasıl milli bünyeye zarar verirse, devletin de taahhütlerini yerine getirmemesi, çok daha acı sonuçlara sebep olur; güveni, istikrarı, iş akışını zehirler. Böyle bir vaziyeti önleyecek tek yol ise samimi ve denk bütçe politikasıdır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1937:30).

I. Bayar Hükümeti'nin vergiler konusunda izleyeceği siyasete ilişkin bilgiler şu şekildedir. Vergilerin tarh ve cibayet usulleri ileri bir zihniyetle ele alınacak, vergi oranları milli üretime göre ayarlanacak, bütçe imkânları çerçevesinde hayatı kolaylaştırmak için ürün fiyatlarında indirimlere gidilecek, yerli üretimin maliyetini arttıran vergilerle, dışarıdan getirilen hammaddelerden alınan resim kaldırılacak, Hayvan Vergisi'nin şekli ve mahiyeti üzerinde çalışma yapılacaktır, süreli konulan Buhran ve Muvazene Vergileri hakkında bütçe dengesini bozmamak üzere zamana bağlı olarak çözümler üretilecektir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1937:31).

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Mustafa Kemal (Atatürk) ve döneminin üst düzey kadrolarının (İsmet İnönü, Ali Fethi Okyar, Kâzım Karabekir vb.) esas uzmanlık

alanları askerliktir. Bu kadroların askeri kabiliyetleri, Milli Mücadele'nin zaferle neticelenmesiyle tescillenmiştir. Ancak bu kadrolar, 23 Nisan 1920 tarihinde TBMM'nin açılmasıyla birlikte askerî yeteneklerinin yanı sıra diğer alanlardaki yeteneklerini de ortaya koymuşlardır. Özellikle Cumhuriyetin ilanıyla birlikte yeni devletin ihtiyacı olan yeni kurumların oluşturulmasında ve bunların işleyişlerinin ihtiyaçlara cevap verecek mahiyette düzenlenmesinde, bu yeteneklerin rolü büyük olmuştur. Pek tabii yeni devletin öncüsü olması sıfatıyla Mustafa Kemal'in askeri dehasının yanında diğer alanlardaki meziyetleri de yeni devletin yönetim kadrosundakilerini yönlendirici olmuştur. Bunun en açık görüldüğü alanlardan bir tanesi yeni devletin mali yapısı ve anlayışıdır.

Mustafa Kemal'in iktisadi/mali kabiliyetini, Milli Mücadele'nin henüz düzenli hale getirilmesi sürecinde ordunun ihtiyaçlarını Tekâlif-i Milliye Emirleriyle çözüme yönündeki iradesinde görmek mümkündür. Yine henüz Cumhuriyet ilan edilmeden yeni devletin iktisat siyasetinin katılımcı bir anlayışla belirlenmesi için İzmir İktisat Kongresi'ni toplamış olması, diğer yandan da Lozan'da, Kapitülasyonların kaldırılması konusundaki tavizsiz tutumu buna açık bir karinedir.

Osmanlı Devleti'nin içine düş/ürül/müş olduğu genel anlamda ekonomik, özel anlamda mali darboğaz neticesinde bağımsızlığını yitirmiş olması, başta Mustafa Kemal olmak üzere Cumhuriyeti kuran kadroların en temel hassasiyetlerden birisidir. Bu hassasiyetin doğal sonucu olarak vefatına kadar olan dönemde, Mustafa Kemal ve diğer üst düzey kadrolar, “Kendi mali disiplinine sahip bir milli devlet olabilmek” (Kuruç, 2001:298) amacıyla “Mali bağımsızlığın korunmasında ilk ve vazgeçilmez koşul olarak bütçelerin denk olmasını” (Kılıçdaroğlu, 1981:115) önceliklemişlerdir. Bununla birlikte 1924 senesinden sonra muntazam olarak yürütme organınca hazırlanıp, yasama organınca tetkik ve tasdik edildikten sonra yürürlüğe giren bütçelerin intizam ve istikrarının korunmaya çalışılmış olması maliye bürokrasisinin gelişmesi bakımından önemli bir merhaledir (Türk, 1982:12).

“Denk Bütçe Düzgün Ödeme” ilkesinin benimsenmesi ve uygulamanın bu doğrultuda olması tartışmasız Mustafa Kemal'in duyarlı ve dikkatli bir maliye politikasına ilişkin direktiflerinin sonucudur (Karakoyunlu, 1997:142). Zira bu durum, Mustafa Kemal'in

TBMM açış konuşmalarındaki mali yaklaşımının özeti olduğu kadar, dönemin hükümetlerinin istisnasız tamamının mali yaklaşımını da ifade etmektedir. Nitekim Hükümet Programlarındaki mali siyasetin uygulayıcıları olmaları bakımından Maliye Vekili Hasan Bey (SAKA)'in 1926 senesi Mayıs ayındaki “Bütçe açıklarımızı örtmek için dışarıdan borçlanıp gelirlerimizin bir kısmını oraya tahsis etmek ve gelecek sene evvelki seneden daha elim bir vaziyete girmek gibi hastalıklı bir maliye politika milli hükümet devrinden, yani 1920 tarihinden beri izlenmemiş bir yoldur ve bu kapı sonsuza kadar yüksek Meclisçe kapanmıştır” (Kuruç, 1987:31) ifadesi ile yine Maliye Vekili Abdülhalik Bey (RENDA)'in 1927 senesindeki “Bizim çalışma ilkemiz şudur: Daima denk bütçe ile idare olunmak, gelirlerimizden fazla masraf yapmamak, borçlarımızı ödemek, ödemelerimizi tümüyle düzgün biçimde yapmak, her bütçeden daha çok etkin bütçelere önem vermek” (Kuruç, 1987:31) şeklindeki ifadeleri oldukça anlamlıdır.

Mustafa Kemal'in, döneminin bütçe politikaları üzerindeki tesirini göstermesi bakımından Fuat Bey'in (AĞRALI) Maliye Vekili olduğu 1937 senesinde, Maliye Vekâletinin bir anlamda resmi yayını konumunda olan Maliye Mecmuası'ndaki “Cumhuriyet Devri Maliyesi” başlıklı çalışmadaki değerlendirmeler dikkat çekicidir. Bu çalışmada bütçeye ilişkin prensiplerin Mustafa Kemal'in direktiflerinden ilham alınarak düzenlendiğine vurgu yapılmış ve bu prensipler:

- Hakiki, samimi bütçe muvazenesi,
- Müsmir olmayan masraflardan azami tasarruf yapmak;
- Memleketin umran ve inkişâfını, halkın irfan ve sıhhatini alâkadar eden masraflarla müdafaa hizmetlerine çok yer vermek,
- Taahhütlere bilerek, hesaplı girişmek; bunlara samimiyetle sadakat göstermek” (Maliye Bakanlığı, 1937:3) şeklinde sıralanmıştır.

Dönemin kamu hizmetlerinin finansmanında vergi gelirleri birinci kaynak konumundadırlar. İşgal sürecinde vergi gelirleri öncelikli olarak ordunun ve savaşın finansmanına tahsis edilmiş, Cumhuriyetin ilanıyla birlikte de vergi gelirleri yeni devletin kurum ve kuruluşlarının inşasına harcanmıştır. Dönem boyunca takip edilen vergi politikaları, genel olarak vergi gelirlerinin artmasına sebep olmuşsa da

1925 senesinde Aşar Vergisi'nin kaldırılması, 1930-1935 arasında da Dünya Ekonomik Krizi vergi gelirlerini olumsuz olarak etkilemiştir.

Yeni kurulan devletten beklenen kamu hizmetlerinin finansmanı için vergilerin önemli bir gelir kalemi olması anlaşılabilir bir durumdur. Böyle olmakla birlikte Mustafa Kemal'in ve döneminde kurulan hükümetlerin vergi politikalarında mükelleflerin durumlarını dikkate almadıkları söylenemez. 23 Nisan 1920 tarihinde açılan TBMM'nin ilk tasarrufunun, Ağnam Vergisi'nin oranlarında mükellefler lehine bir düzenleme olması ve 1925 senesinde bütçe gelirlerinin yaklaşık 1/4'ünden feragat edilerek, uzun yıllardır çiftçileri mali bakımdan bunaltan Aşar Vergisi'nin kaldırılması oldukça manidardır. Böyle olmakla birlikte bir taraftan alternatif kaynak üretmenin zorluğu diğer taraftan da Dünya Ekonomik Krizinin Türk maliyesinde oluşturduğu negatif tesirler, bu dönemde yeni vergilerin konulmasını da zorunlu kılmıştır.

Vergi düzenlemelerinde dikkat edilen husus, vatandaşların ödeme güçlerini dikkate almak kadar (Vergi Yüğü), genel anlamda ekonominin işleyişine olumsuz etki yapmamalarıdır. Bu sebeple, mevcut vergilerin tarh ve tahsil süreçlerinin ıslah edilmesi ve bu konuda mükelleflerin şikâyetlerinin giderilmesine dönük çalışmalar sürekli gündemde olmuştur. Ne var ki, borçlanmaya karşı olan hassasiyetle birlikte yurt dışından kaynak tedarik etmenin zorluğu, dönemin hükümetlerini kaçınılmaz olarak yeni vergiler ihdas etmeye zorlamıştır. Özellikle Dünya Ekonomik Krizinin etkilerini azaltmak amacıyla çıkarılan İktisadi Buhran Vergisi, Muvazene Vergisi, Hava Kuvvetlerine Yardım Vergisi bu türden vergilerdir. Geçici olarak konulmuş olmalarına rağmen 1951 yılına kadar yürürlükte kalmışlardır. Bu dönemde Mustafa Kemal'in direktifleri doğrultusunda şekillenen vergilendirme politikalarında öne çıkan ilkeleri, dönemde Maliye Vekili olarak görev yapmış Fuat Bey (AĞRALI) Maliye Mecmuası'nda kayıt altına almıştır. Bu ilkeler;

- Adalet prensiplerinden tamamen mahrum vergilerin halk üzerindeki tazyiklerini bertaraf etmek,
- Yeni vergileri halkın kolaylıkla ödemesi, zirai ve iktisadi teşebbüslerin inkişafına mani olmaması,
- Vergi tevziyatının iratlara göre olması ve bütün vatandaşlar arasında adilâne bir taksime istinat etmesi,

- Büyük sanayinin teessüsüne imkân vermesi,
- Vergi randımanının, tevessü etmekte olan devlet vazife ve ihtiyaçlarıyla mütenasip olarak inkişaf etmesi (Ağralı, 1937:9) şeklindedir.

Sonuç olarak bu dönemin en üst düzey karar vericisi sıfatıyla Mustafa Kemal'in gerek bütçe gerekse de vergi politikaları üzerindeki tesiri bir vakiadır. Bu durum Mustafa Kemal'in TBMM'nin açış konuşmalarında olduğu kadar dönem boyunca görev yapmış hükümetlerin, Hükümet Programlarında ve bu hükümetlerde Maliye Vekili olarak görev yapmış kimselerin yaklaşımlarında da açıkça görülmektedir.

NOTLAR

¹ Mustafa Kemal, İzmir İktisat Kongresi'ni açış konuşmasındaki “Osmanlı Devleti, egemenliğinden gerçek olarak yoksun bir duruma getirilmişti. Bir devlet ki, kendi uyruğundaki halka koyduğu vergiyi, yabancılara uygulayamaz, bir devlet ki, kendi gümrük resimleri ve her türlü vergi işlemlerini düzenleme hakkından alıkonulur; bir devlet ki, kendi kanunlarına göre yargı hakkını yabancılara uygulayabilmekten yoksundur; o devlete, bağımsız denilemez.” (İnan, 1992:36–40) ifadeleriyle bir devletin bağımsızlığında ekonominin/maliyenin ne denli önem arz ettiğini vurgulayacaktır.

² Mustafa Kemal, 23 Nisan 1920 tarihinde TBMM'nin açılmasıyla birlikte ilki 24 Nisan 1920 tarihinde olmak üzere bizzat 19 açış konuşması gerçekleştirmiştir. 1 Kasım 1938 tarihli TBMM açış konuşması ise rahatsızlığı sebebiyle onun adına Celal Bayar tarafından okunmuştur.

³ 17 Nisan 1934 tarihinde yürürlüğe konulan planın hazırlanmasında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin uyguladığı planlı ekonomi yaklaşımı sebebiyle 1929 Dünya Ekonomik Krizi'nden etkilenmemiş olması yönlendirici olmuştur. Bu durum her iki ülke yetkililerinin karşılıklı ziyaretleri esnasında değerlendirilmiş ve Türkiye'de temeli atan fabrikaların teknik alt yapılarının yanı sıra finansmanının 1/3'üne yakını faizsiz olarak SSCB tarafından taahhüt edilmiştir (Özder, 2017:143-170).

⁴ «Aşar» veya «Öşür», Osmanlı İmparatorluğu'nda uzun süre temel gelir kaynağı olarak uygulanmış ve Türkiye Cumhuriyeti idaresine geçmiş olan, tarım geliri üzerine salınan, dolaysız bir vergidir. İltizam usulü ile ve aynı olarak tarh ve tahsil edilen vergi, hem İmparatorluk döneminde hem de Cumhuriyetin ilk yıllarında hazinenin önemli bir gelir kaynağını oluşturmuştur. Bu gelir kaynağı, 17 Şubat 1341 (1925) tarihinde «Aşarın İlgası, Yerine İkame Edilecek Mahsulat-ı Arziye Vergisi Hakkındaki Kanun» ile kaldırılmıştır (Okçuoğlu, Önder, 1987:261)

⁵ Aşarın Kaldırılması yönündeki tasarrufa eleştiri de yapılmıştır. Palamut, “dönemin Batıcı aydınlarının Cumhuriyet'in kurucu kadrolarına, tamamen Osmanlı'nın toprak düzeninden ve O'nun manevi değerlerinden kaynaklanan Aşar Vergisi'ni, zaman ve kamu maliyesinde meydana çıkan teknik şartlara uyacak bir

---

tarzda yeniden düzenleme yerine, tamamen kaldırmayı önermelerini” eleştirmiştir. Ona göre bu, tamamen menfi bir olaydır. Çünkü Aşar Vergisi’nin kaldırılmasından sonra, hiçbir şekilde Aşar Vergisi ölçüsünde bir vergi, ziraî sektöre uygulanamamıştır. Üstelik bu durum, bir yandan kalkınmanın finansmanının sağlıksız ve palyatif kaynaklara dayandırılmasına sebep olmuştur (Palamut, 1984:78).

⁶ Bu konuda 1924 Anayasası’nın 44.Maddesinin son fıkrasında “Hükûmet, tutacağı yolu ve siyasi görüşünü en geç bir hafta içinde Meclise bildirir ve ondan güven ister” (TBMM, 2018) şeklinde bir düzenleme mevcuttur. Burada “hükümetin tutacağı yolu ve siyasi görüşünü Meclise bildirdiği” belgeden kasıt Hükümet Programı’dır. Bu programın Mecliste okunmasından sonra güven oylaması yapılır ve güvenoyu olan hükümet görevine başlar. 21.01.2017 tarih ve 6771 sayılı “Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”un 16. Maddesinin E bendine göre 1982 Anayasası’nda hükümetin göreve başlama ve güvenoyunu düzenleyen maddesi yürürlükten kaldırılmıştır (Resmi Gazete, 2017).

⁷ 23 Nisan 1920 - 27.10.1923 tarihleri arasında görev yapan hükümetler ve görev süreleri şu şekildedir: Muvakkat İcra Encümenleri Heyeti (25.04.1920-03.05.1920), I. İcra Vekilleri Heyeti (03.05.1920-24.01.1921), II. İcra Vekilleri Heyeti (24.01.1921-09.07.1922), III. İcra Vekilleri Heyeti (12.07.1922-04.08.1923), IV. İcra Vekilleri Heyeti (14.08.1923-27.10.1923) (Neziroğlu ve Yılmaz, 2013:VII).

⁸ 17.02.1923 tarihli İzmir İktisat Kongresi’nde yapılan görüşmelerde Aşar Vergisi’nin kaldırılması Çiftçi Grubu tarafından karar altına alınmıştır. Bu çerçevede Aşar Vergisi ziraî üretime engel olduğu gerekçesiyle Okyar Hükümeti döneminde 17.02.1925 tarih ve 552 sayılı kanunla yürürlükten kaldırılmıştır (Yaşar, 1981:249-257).

⁹ Bu dönemde kaynak bulmanın zorluğu sebebiyle bütçe denklğine gösterilen önemi İsmet İnönü hatıralarında şu şekilde anlatılmaktadır: “Muvazaneyi sağlamaya ve açıktan masraf etmemeyi temin etmeye mecburduk. Çünkü bir açık hâsıl oldu mu, bunu karşılayacak hiçbir kaynak, hiçbir veresiye yolu yoktu (İnönü, 1992:259-60).

¹⁰ Serbest Cumhuriyet Fırkasının mali yapıya ilişkin görüşleri Serbest Cumhuriyet Fırkasının Prensiplerinin II. ve III. maddelerinde düzenlenmiştir. Bu maddeler şu şekildedir. II. Madde: Vergiler, millet efradının iktisadi teşebbüs kabiliyetini sarsmayacak ve halkın takatı hududunu aşmayacak derecede tahfif olunacaktır. Vergi tarhında daha salim esaslara istinat edilecek ve tahsilindeki yolsuzluklar kaldırılacaktır. III. Madde: Fırka, devlet varidatının semereli surette sarfına dikkat ve büyük nafia teşebbüsleri masraflarının yalnız bir nesle tahmilinden içtinap eder. Devlet, masraflarında en sıkı tasarrufa riayet eder ve israflara karşı mücadele eder (Okyar, 2014:54).

KAYNAKÇA

- Ağralı, F. (1937). Kemalist Rejimde Mali Islahat. *Maliye Mecmuası*, Maliye Bakanlığı, Cilt 1, Sene 1, Sayı 1, 5–29.
- Akyazan, A.E. (2009). Vergilendirme Yetkisinin Türkiye’deki Gelişimi. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı 80,1-30.
- Bilici, N. (2008). *Vergi Hukuku, Genel Hükümler, Türk Vergi Sistemi*. 19.Baskı, Ankara: Seçkin Yayınları.
- Cumhuriyet Maliyesi (1937). *Maliye Mecmuası*, Maliye Bakanlığı, Cilt 2, Sayı 5, 3.
- Halaçlı, C. (2018). Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli, https://www.academia.edu/36116110/Birinci_T%C3%BCrkiye_B%C3%BCy%C3%BCk_Millet_Meclisi, Erişim Tarihi: 12.11.2018
- İnan A. A. (1992). *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti’nin Birinci Sanayi Planı 1933*. Ankara: TTK Yayınları.
- İnönü, İ. (1992). *Hatıralar*. Cilt 2, İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Karakoyunlu, Y. (1997). *Türk Ekonomisinde Çağdaşlaşma Süreci*. İstanbul: Diyalog Yayınları.
- Kılıçdaroğlu, K. (1981). Kemalist Öğretide Maliye. *Maliye Dergisi*, Atatürk Özel Sayısı, Maliye Bakanlığı Ekim,73–87.
- Kuruç, B. (1987). *Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kuruç, B. (2001). *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Kemalizm*, Cilt 2, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Neziroğlu, İ. ve Yılmaz, T. (2013). *Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 1 – (24 Nisan 1920 – 22 Mayıs 1950)*. Ankara: TBMM Başkanlığı Yayınları.
- Okçuoğlu, G. ve Önder, İ. (1987). Aşarın Kaldırılması, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt 45, Sayı 1-4, 261-276.
- Okyar, A. F. (2014). *Serbest Cumhuriyet Fırkası Nasıl Doğdu, Nasıl Feshedildi?* İstanbul: Derin Tarih Yayınları.
- Özder, F. (2017). Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı Ekseninde Atatürk Dönemi Türk-Sovyet Ekonomik ve Ticari İlişkileri, *Atatürk Yolu Dergisi*, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Sayı 60,Bahar 2017,43-170.
- Palamut, M. E. (1984). Aşar ve Düşündürdükleri, İstanbul Üniversitesi, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt 43, Sayı 1-4,69-78.
- Sürmeli, S. (1988). *Milli Mücadele’de Tekâlif-i Milliye Emirleri*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Tüğen, K. (2008). *Devlet Bütçesi*, İzmir: Bassaray Matbaası.
- Türk, İ. (1982). *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları ve Türkiye’nin Ekonomik Gelişimi*, Ankara Üniversitesi, Ankara: SBF Yayınları.
- TBMM (2018). Türkiye Cumhuriyeti 1924 Anayasası, Yürütme Görevi, Web: <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm>, Erişim Tarihi.12.11.2018
- Yaşar, S. (1981). Türkiye Maliyesinde Devrim-Aşarın Kaldırılması. *Maliye Dergisi*, Atatürk Özel Sayısı, Maliye Bakanlığı, Ekim,249–258.

Yüzgeç, A. D. (2006). Birinci Büyük Millet Meclisi'nin Yapısı ve Faaliyetleri (1920-1923), Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.

Resmi Gazeteler

Resmi Gazete, (24 Nisan 1924). *20 Nisan 1340/1924 Tarih ve 491 sayılı Teşkilât-ı Esasîye Kanunu*, (Düster, Tertip 3, Cilt 5,)

Resmi Gazete, (09.06.1927). *1050 Sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanunu*, , Sayı 606 (Yayımlandığı Düster, Tertip 3,Cilt 8)

Resmi Gazete, (24.12.2003). *5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu*, Sayı 25326 (Yayımlandığı Düster, Tertip 5, Cilt 42)

Resmi Gazete, (11 Şubat 2017). *Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun*, Sayı 29976, Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/02/20170211-1.htm>, Erişim Tarihi:01.12.2018)

TBMM Zabıtları

TBMM Zabıt Ceridesi, 04 Mayıs 1920, Devre 1, Cilt 1
TBMM Zabıt Ceridesi, 01 Mart 1922, Devre 1, Cilt 18
TBMM Zabıt Ceridesi, 01 Mart 1923, Devre 1, Cilt 28
TBMM Zabıt Ceridesi, 05 Eylül1923, Devre 2, Cilt 1
TBMM Zabıt Ceridesi, 05 Eylül1923, Devre 2, Cilt 10
TBMM Zabıt Ceridesi, 01 Kasım 1924, Devre 2, Cilt 10
TBMM Zabıt Ceridesi, 01 Kasım 1925, Devre 2, Cilt 19
TBMM Zabıt Ceridesi, 01 Kasım 1926, Devre 2, Cilt 27
TBMM Zabıt Ceridesi, 11 Mayıs1927, Devre 3, Cilt 1
TBMM Zabıt Ceridesi, 01 Kasım 1928, Devre 3, Cilt 5
TBMM Zabıt Ceridesi, 01 Kasım 1929, Devre 3, Cilt 13
TBMM Zabıt Ceridesi, 02 Ekim 1930, Devre 3, Cilt 21
TBMM Zabıt Ceridesi, 01 Kasım 1930, Devre 3, Cilt 22
TBMM Zabıt Ceridesi, 09 Mayıs 1931, Devre 4, Cilt 1
TBMM Zabıt Ceridesi, 01 Kasım 1931, Devre 4, Cilt 4
TBMM Zabıt Ceridesi, 01 Kasım 1932, Devre 4, Cilt 10
TBMM Zabıt Ceridesi, 01 Kasım 1933, Devre 4, Cilt 18
TBMM Zabıt Ceridesi, 01 Kasım 1934, Devre 4, Cilt 25
TBMM Zabıt Ceridesi, 07 Mart 1935, Devre 5, Cilt 1
TBMM Zabıt Ceridesi, 01 Kasım1935, Devre 5, Cilt 6
TBMM Zabıt Ceridesi, 01 Kasım 1936, Devre 5, Cilt 13
TBMM Zabıt Ceridesi, 01 Kasım 1937, Devre 5, Cilt 20
TBMM Zabıt Ceridesi, 01 Kasım 1938, Devre 5, Cilt 27